

IV BÖLMƏ. SOSIAL-İQTİSADI PROBLEMLƏR, NƏQLİYYAT SEKTORUNUN SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ

UOT-658.5

Zakir Qəşəm oğlu QULİYEV
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Biznes Universiteti, “Mühasibat uçotu və audit” kafedrası,
Email: zakirquliyev@inbox.ru

SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN YERLƏŞDİRİLMƏSİNİN İQTİSADI CƏHƏTDƏN ƏSASLANDIRILMIŞ METODİKASI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi barədə təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi, cari və gələcək dövr üçün ardıcıl təhlilə əsaslanır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsinin ən səmərəli variantı çəkilmiş xərclərin minimuma və ya xalis cari dəyərin maksimuma bərabər olduğu variantı göstərilmiş, bu da gələcəkdə açılan müəssisələr üçün mühüm töhfələr verə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - aparılan tədqiqatın nəticəsi olaraq ərazi üzrə səmərəli yerləşdirmə müəyyən mənada həm cəmiyyətin, həm də ölkənin inkişafında müsbət rol oynayır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - tədqiqatda sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsinin istiqamətləri, həmçinin neft ixracından asılılığı, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *xammal resursları, maya dəyəri, material tutumu, enerji tutumu, kapital qoyuluşları; gəlirlilik (rentabellik).*

Giriş

Sənaye istehsalının səmərəli yerləşdirilməsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi və iqtisadi resurslardan qənaətlə istifadə əsasında istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi, iqtisadi rayonların optimal şəkildə sosial-iqtisadi inkişafı məqalədə öz əksini tapmışdır. Sənaye müəssisəsinin yerləşməsi regionda nəqliyyatın, rabitənin və digər sahələrin inkişafına, istehsalın enerji və xammalla təminatının, rayonlararası və sahələrarası əlaqələrin mürəkkəbləşməsinə, ətraf mühitin qorunmasının əhəmiyyətinin artmasına və s. təsir göstərir. Bütün bunların nəticəsi olaraq ərazi üzrə səmərəli yerləşdirmə müəyyən mənada həm cəmiyyətin, həm də ölkənin inkişafında müsbət rol oynayır.

Sənaye müəssisələrinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış yerləşdirilməsi ölkənin təbii və əmək resurslarının effektiv istifadəsi, səmərəsiz daşınmalara xərclərin azaldılması, əhalinin sənaye istehsalı məhsullarına tələbatının daha dolğun şəkildə ödənilməsi üçün zəmindir.

Sənaye müəssisələrinin xammal və enerji mənbələrinə yaxın yerləşdirilməsi həmin regionun inkişafına, həmçinin təbii xammal ehtiyatları və enerji mənbələri ilə zəngin olan ətraf ərazilərin də öyrənilib mənimsənilməsinə, ondan kompleks istifadəyə kömək edir. Ağır sənaye müəssisələrinin belə xammal və enerji mənbələrinə yaxın yerləşdirilməsinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması lazımsız xərclərdən qurtulmaq deməkdir. Bundan fərqli olaraq hazır məhsul istehsal edən yüngül sənaye müəssisələri isə istehlakçıya yaxın yerləşdirilir. Bu isə iqtisadi cəhətdən belə əsaslandırılır

ki, hazır məhsul istehlakçıya çatdırılarkən ziyan olmasın, müəssisələr lazımsız yol məsrəflərindən xilas olsun. Hər iki halda əsas məqsəd istehsalın səmərəliliyini artırmaq, istehsal xərclərini azaltmaq və əmək məhsuldarlığını artırmaqdan ibarətdir.

Məhz bunun nəticəsidir ki, dövlət siyasətinin əsas istiqaməti qloballaşma şəraitində ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinə, xüsusən də regionlarda emal sənayesinin inkişafının yeni bir mərhələsinə qədəm qoymaq, dayanıqlı və sürətli iqtisadi inkişafa nail olmaqdır. Dövlət siyasətinin prioritet istiqaməti ölkə iqtisadiyyatının neft və təbii qaz ehtiyatlarından asılılığını aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Bununla da ölkə iqtisadiyyatında səmərəliliyi və rəqabət qabiliyyətini artırmaq mümkündür.

Sənaye müəssisələrinin yerləşməsinin nəzəri konsepsiyası

Ölkə ərazisində müəssisələrin, istehsal qruplarının yerləşdirilməsi hər zaman elmi əsaslandırma tələb edir. Bunun üçün xüsusi metodlar mövcuddur, onların köməyi ilə yerləşdirilmə variantları seçilir, istehsalın və təsərrüfat ərazi təşkilinin effektivliyi qiymətləndirilir. İstehsalın yerləşdirilməsinin yüksək effektivliyinin əldə olunması elmin və təcrübənin başlıca vəzifəsidir [1].

Təsərrüfat subyektlərinin yerləşdirilməsinin nəzəri konsepsiyalarının formalaşdırılmasının başlanğıcını adətən alman alimi İ.Tyunenin 1826-cı ildə “Kənd təsərrüfatına və milli iqtisadiyyata qarşı münasibətdə təcrid olunmuş dövlət” kitabının işıq üzü görməsi ilə əlaqələndirirlər. Öz tədqiqatlarında İ.Tyunen sərhədləri daxilində kənd təsərrüfatı məhsulunun vahid satış bazarının və ölkənin sənaye malları ilə təmin edilməsi mənbəyi mərkəzi şəhərin olduğu abstrakt, iqtisadi cəhətdən təcrid olunmuş dövləti nəzərdən keçirirdi.

Digər alman alimi – V.Launxard (1882-ci il) ayrı-ayrı sənaye müəssisəsinin xammal mənbələrinə və məhsul satış bazarlarına nisbətdə optimal yerləşdirilməsini tədqiq etmişdi. İstehsal xərcləri tədqiq olunan bütün ərazi üçün bərabər şəkildə qəbul olunurdu. Müəssisənin optimal yerləşdirilməsi yeri daşınan yüklərin və məsafələrin çəki nisbətlərindən asılı olaraq dəyişirdi.

İstehsalın yerləşdirilməsi nəzəriyyəsinə alman iqtisadçısı A.Veber də öz töhfəsini vermişdir. Özünün 1909-cu ildə dərc olunmuş “Sənayenin yerləşdirilməsi haqqında xalis standart nəzəriyyəsi” işində o, istehsalın yerləşdirilməsinin amillərinin, onların təsirinə, ümumilik dərəcəsinə və təzahürünə görə ətraflı təsnifatını hazırlamışdı. Yerləşdirmənin əsas amilini o, təsərrüfat fəaliyyətinin yerləşdirilməsindən asılı olaraq onun üçün üzə çıxan iqtisadi faydanı göstərirdi. Bu fayda istehsal üzrə və müəyyən sənaye məhsulunun satışına görə xərclərin ixtisarından ibarətdir və məhsulun istehsalı üzrə ən az xərclərlə hazırlanmasının optimal yerinin seçimi deməkdir.

Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsinin xüsusiyyətlərinin yeni istiqamətlərindən biri İsveç alimi T.Xaqerstrandın “İnnovasiyaların (yeniliklərin) diffuziyası” nəzəriyyəsidir, ona əsasən bütün sosial-iqtisadi inkişaf prosesi – innovasiyaların (diffuziyanın) yaranmasının və yayılmasının nəticəsidir. Yeniliklərin diffuziyası məkan – zaman prosesidir, onun mahiyyəti “uzun dalğaların” gedişatında istehsalın aparıcı sahələrinin dəyişdirilməsi ilə bağlı olan makroiqtisadi və regional inkişaf çərçivələrində innovasiyaların ocaqlarının yaranmasının və onların iqtisadi məkanda diffuziyasının sürətinin başlıca rol oynamasından ibarətdir.

Fransız iqtisadçısı F. Perrunun “Artım qütbləri” nəzəriyyəsi də geniş tanınmışdır. Nəzəriyyənin əsasında yeni əmtəələri və xidmətləri yaradan lider sahələrin iqtisadiyyatın strukturunda aparıcı rolu haqqında təsəvvür durur. Lider sahələrin müəssisələrinin yerləşdiyi iqtisadi məkanın mərkəzləri istehsal amillərinin qütblərinə çevrilirlər, çünki onlar bu amillərin daha effektiv istifadəsini təmin edirlər. Buradan da iqtisadi artım qütblərinin formalaşdırılmasını şərtləndirən müəssisələrin ərazi təmərküzü irəli gəlir.

Perrunun ideyalarının inkişafına artım qütblərinin və yeniliklərin diffuziyasının əsasında urbanizasiya proseslərini analiz edən X.R. Lasuenin və artım qütblərinin təsnifatını hazırlamış və konkret mərkəzlərin və sahələrin öyrənilməsinə keçid təklif etmiş D.Darventin böyük töhfəsi olmuşdur.

Ümumi halda istehsalın ərazi yerləşdirilməsinin iqtisadi əsaslandırılma metodları özündə aşağıdakı vacib mərhələləri birləşdirir:

- müasir inkişafın və yerləşdirilmənin analizini;

- sahənin və ayrı-ayrı müəssisələrin perspektivdə inkişafının əsas şərtlərinin və amillərinin təyin edilməsini;

- variantların seçimini və optimal inkişaf variantının müəyyən edilməsini.

Birinci mərhələdə istehsalın inkişafında və yerləşdirilməsində disproporsiyalar (ayrı-ayrı mərhələlər arasında uyğunsuzluqlar), istehsal rezervləri öyrənilir, yəni inkişafda və yerləşdirilmədə qüsurlar üzə çıxarılır və onların təkmilləşdirilməsi yolları müəyyən edilir. Bununla belə aşağıdakı göstəricilər nəzərə alınır:

- xammal resursları ilə təminat;
- məhsulun naturada və dəyər ifadəsində istehsal həcmi;
- maya dəyəri;
- material tutumu;
- enerji tutumu;
- kapital qoyuluşları;
- gəlirlilik (rentabellik);
- əsas fondların dəyəri, kapital məhsuldarlığı, istehsal obyektlərinin hərəkətə gəlməsi;
- əmək məhsuldarlığının göstəriciləri.

İstehsalın vacib inkişaf amili bu sahədə istehsal – texniki xüsusiyyətlərin və elmi – texniki tədqiqinin səviyyəsinin nəzərə alınmasıdır. Belə ki, müxtəlif texnoloji proseslərin köməyi ilə eyni məhsul buraxan müəssisələr müxtəlif yerləşdirilmə amilləri ilə xarakterizə olunurlar.

Sənaye müəssisələrinin regionlar üzrə yerləşdirmə variantı

Bir çox istehsalların yerləşdirilməsi üçün resurs amili həlledici məna kəsb edir. Müxtəlif sahələr və onların struktur bölmələri öz istehsal – texnoloji spesifikasiyası vasitəsilə göstəricilərə görə məhsul vahidinin istehsalına göstərilən resursların xərclərini nəzərə alan enerji, material, su, əmək, kapital tutumlarını fərqləndirirlər. İstehsalın yerləşdirilməsində ekoloji amillərin rolunun gücləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq istehsalın ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasının səviyyəsini xarakterizə edən istehsalın ekoloji tutumluluq göstəriciləri (normativlər və standartlar) aktualdır [2].

İstehsalın yerləşdirilməsi üçün nəqliyyat və istehlak amilləri də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nəqliyyat və istehlak amillərinin nəzərə alınması metodlarından biri:

- istehsal-satış zonalaşması və bərabər istehsal;
- nəqliyyat xərclərinin iqtisadi sərhədlərinin təyin edilməsidir.

Elm tutumlu istehsalın yerləşdirilməsi zamanı elmi mərkəzlərin və yüksək ixtisaslı kadrların mövcudluğu, onların öyrədilməsi imkanları nəzərə alınır.

Üçüncü mərhələdə müəssisələrin yerləşməsinin seçilmiş yerlərinin və istehsal həcmələrinin əsasında bir neçə mümkün inkişaf istiqamətləri (variantlar) hazırlanır.

Sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsi variantlarının iqtisadi səmərəlilik meyarı yerləşdirmənin müxtəlif variantlarında məhsulun istehsalına və istehlakçılara daşınmasına çəkilən ümumi xərclərin azaldılma dərəcəsidir.

Yerləşdirmə variantlarının müqayisəli iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri investisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyini müəyyən edərkən tətbiq edilən göstəricilərdir. Yerləşdirmənin səmərəliliyini müəyyən etməkdə keyfiyyət təhlili olduqca mühüm işdir, çünki yerləşdirmənin həmin variantının nəticələri çox vaxt uzun müddət ərzində özünü göstərir ki, bu da səmərəliliyin kəmiyyətə təzahür etməsini çətinləşdirir. Yerləşdirmənin ən səmərəli variantı çəkilmiş xərclərin minimuma və ya xalis cari dəyərin maksimuma bərabər olduğu variantdır.

Rayonların eyni olmaması istehsal xərclərinin səviyyəsində, investisiya qoyuluşlarının həcmində, istehsal və qeyri-istehsal fondlarının məsrəfləri arasındakı nisbətdə təzahür edir. Buna görə də, hər hansı bir istehsalın yerləşdirmə variantını əsaslandırarkən ayrı-ayrı rayonların fərqlərini nəzərə almaq lazımdır. Əks halda seçilmiş yerləşdirmə rayonunun iqtisadi səmərəliliyi təhrif edilmiş olar [3].

Yerləşdirmə variantlarının müqayisəli iqtisadi səmərəliliyini müəyyən edərkən mühüm məsələ məhsulun istehlak olunduğu yerdə onun maya dəyərinin əsasında variantların müqayisə edilməsidir. Bunun üçün variantlardan hər biri üzrə istehsal xərcləri bilavasitə müəssisədə deyil, həm də

nəqliyyat xərcləri, yükvurma və yükboşaltma xərcləri, daşınılan sənaye yüklərinin saxlanması xərcləri də müəyyən edilməklə hesablanmalıdır. Nəqliyyat xərclərini müəyyən edərkən quru və su yollarının vəziyyətini, iqlim şəraitini, məhsulun istehsal məntəqəsindən istehlak məntəqəsinədək olan məsafəni və daşınma xərclərinə təsir edən başqa şərtləri nəzərə almaq lazımdır. Nəqliyyat xərclərinin kəmiyyəti nəqliyyatın texnika ilə təchizatı, mal dövriyyəsinin həcmi, sərbəst yükdaşıma vasitələrindən istifadəni nəzərə almaqla müəyyən edilir.

Yerləşmə variantlarının müqayisəli səmərəliliyini hesablayarkən məhsulu istehlak edən bütün rayonlar üçün orta maya dəyərindən istifadə etmək lazımdır. Orta maya dəyəri məhsulun istehsalının maya dəyərində, onun istehlak məqsədindəki daşınma maya dəyərində, məhsul istehlakının məqsədəuyğun sərhədində, məhsulun ümumi istehlakında ayrı-ayrı maddələrin nisbətində əsasən hesablanır.

Yerləşdirmə variantlarının iqtisadi səmərəliliyi təkcə əsas istehsal fondlarına çəkilən məsrəflərdən deyil, həm də müəssisələrin yerləşdirilməsi şərtlərindən irəli gələrək, yaradılan qeyri-istehsal fondlarına çəkilən xərclərdən də çox asılıdır. Buna görə də qeyri-istehsal təyinatlı fondların yaradılmasına çəkilən əlavə məsrəfləri nəzərə almaq lazımdır. Bir qayda olaraq, sənaye obyektlərinin tikintisinin yerləşdirilməsi rayonun müvafiq təsərrüfatına və təbii ehtiyatlarına zərərli müşayiət olunur. Aydındır ki, sənaye tikintisi ilə əlaqədar olan itkilər nəzərə alınmalı, onların ödənilməsinə çəkilən məsrəflər isə yerləşdirilən müəssisənin aid olduğu sahənin ümumi xərclərinə daxil edilməlidir.

Yerləşdirmə variantlarının müqayisəli iqtisadi səmərəliliyini müəyyən etmək üçün xammal və yanacaqın xüsusi sərfi, fəhlələrin orta istehsal norması və natural texniki iqtisadi göstəricilər sistemindən geniş istifadə etmək lazımdır. Yerləşdirmə variantlarının müqayisəli iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi tam investisiya qoyuluşlarını və məhsulun cəmiyyət baxımından maya dəyərini uçota almağı nəzərdə tutur [4].

İqtisadi rayonun daxilində sənaye müəssisəsinin tikiləcəyi məntəqənin seçilməsi həm tikintinin iqtisadiyyatına (onun davamiyyətinə və dəyərində), həm də işə salındıqdan sonra müəssisənin işinin iqtisadi səmərəliliyinə təsir göstərir. Tikinti məntəqəsini iqtisadi cəhətdən əsaslandırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, iri şəhərlərdə sənayeni həddən artıq təmərküzləşdirmək yolverilməz haldır; əlverişli iqtisadi şəraitdə müəssisələri orta və xırda şəhərlərdə yaratmaq lazımdır; bir qayda olaraq, müəssisələri vahid energetika bazası və ümumi kommunikasiyası olan istehsal kompleksləri şəklində yerləşdirmək daha məqsədəuyğundur; yaşayış yerlərinin inkişaf şəraiti və planlaşdırılmasını nəzərə almaq lazımdır; müəyyən olunmuş sanitariya-gigiyena tələblərinə və normalarına, habelə mülki müdafiə tələblərinə riayət etmək lazımdır.

Sənaye müəssisəsinin yerləşmə məntəqəsini əsaslandırmaq üçün onun ölçüsü, profili və ixtisaslaşma xarakteri, habelə onun kombinləşmə tipi barədə məlumatlara malik olmaq lazımdır. Bu məlumatlar yerləşdirmə rayonunu əsaslandırarkən, müəyyən vaxt ərzində həmin sahə müəssisələrinin optimal ölçü normativləri və rayonlararası kooperativləşmə nəzərə alınmaqla hesablanmış xammal, yanacaq və hazır məhsulun rayon balanslarına əsasən işlənilib hazırlanır.

Sənaye müəssisəsinin tikinti məntəqəsinin əsaslandırılmasında da rayon yerləşdirilməsindəki amillər nəzərə alınır.

Nəqliyyat xərclərini azaltmaq məqsədilə tikinti üçün seçilən məntəqə maksimal dərəcədə xammal mənbələrinə və hazır məhsulun istehlak yerlərinə yaxınlaşdırılmalıdır. Bu zaman ayrı-ayrı xammal növlərinin və hazır məhsulun daşınma bilinməsi – çəkisi, həcmi, taranın xarakteri və s. nəzərə alınmalıdır.

Seçilmiş tikinti məntəqəsi nəqliyyat yollarının olması ilə (və ya onların çəkilməsi üçün əlverişli şəraitin olması ilə), elektrik təchizatı mənbələrinin, tikinti materiallarının, həddən artıq əsaslı vəsait qoyuluşları tələb etməyən yük təchizatı mənbələrinin və çirkab sularının axıdılması üçün imkanların olması ilə səciyyələnməlidir [5].

Müəssisənin yerləşmə məntəqəsini seçərkən sənayenin hər bir sahəsi öz tələblərini təqdim edir. Məsələn, metallurjiya zavodu tikilməsi üçün məntəqə seçərkən onun yaxınlığında ilkin xammalın olmasına, metallurjiya zavodunun işləməsi üçün lazım olan, uzaqdan gətirilməsi sərfəli olmayan tikinti materiallarının, o da davamlı materialların, flüslərin olmasına diqqət verilir; həmçinin xeyli

sututarların olması da lazımdır. Hasiledici sənaye sahələrində müəssisənin yerləşmə yerinin seçilməsində ən mühüm problem qazıntı yataqlarının kəmiyyət və keyfiyyətini iqtisadi cəhətdən qiymətləndirməkdir.

Nəticə

Müəssisənin yerləşdirilməsinin bir neçə variantını müqayisə etmək və optimalını tapmaq üçün bir sıra iqtisadi göstəricilərdən istifadə edilir ki, bunların da əsasları aşağıdakılardır: əlaqədar sahələrin - xammal və yanacaq, energetika, su təchizatı, nəqliyyat, mənzil tikintisinin inkişafına çəkilən məsrəfləri də nəzərə almaqla tikilməkdə olan müəssisənin güc vahidinə əsaslı vəsait qoyuluşları; məhsulun maya dəyəri və onun istehlakçıya çatdırılmasının dəyəri; əsaslı vəsait qoyuluşlarının ödənmə müddəti (səmərəlilik əmsalı); xalis cari dəyər göstəricisi.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018)”. Bakı 2014.
2. “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
3. T.Hüseynov, L.A.Həmidova. Maşınqayırma istehsalının iqtisadiyyatı (dərs vəsaiti), Bakı, 2015.
4. A.Nadirov. Akademiyada regionların sosial-iqtisadi inkişaf problemləri üzrə tədqiqatların ümumi qısa tarixi salnaməsi. Bakı: “Elm”, 2010.
5. İ.M.Rzayev. Azərbaycan Respublikasında regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafı; mövcud vəziyyət və gələcək perspektivlər. Bakı: “Elm”, 2010.

*Д.ф.э. Закир Гашиам оглы Гулиев,
преподаватель “Бухгалтерский учет и аудит”
Бакинского Университета Бизнеса*

Методы экономического обоснования размещения промышленных предприятий

Резюме

Цель исследования – разработка предложений по улучшению размещения промышленных предприятий.

Методология исследования – основана на последовательном анализе текущего и перспективного периода совершенствования размещения промышленных предприятий.

Значимость исследования – показано, что наиболее рентабельным вариантом размещения промышленных предприятий является минимум понесенных затрат или максимальная чистая текущая стоимость, что может внести важный вклад в будущие стартапы.

Результаты исследования – в результате исследования эффективное расположение территории в определенном смысле играет положительную роль в развитии как общества, так и страны.

Оригинальность и научная новизна исследования – в исследовании выдвинуты предложения и рекомендации по размещению промышленных предприятий, а также зависимость от экспорта нефти, продовольственной безопасности.

Ключевые слова: сырьевые ресурсы, стоимость, материальные возможности, энергетическая емкость, капитальные вложения; рентабельность (рентабельность).

*Ph.D. Zakir Gasham Guliyev,
Lecturer "Accounting and Auditing" of the
Baku Business University*

Methods of economic justification placement of industrial enterprises.

Summary

The purpose of the research – is to develop proposals for improving the location of industrial enterprises.

The methodology of the research – is based on a consistent analysis of the current and future period, improving the location of industrial enterprises.

The significance of the research – the most cost-effective option for the location of industrial enterprises is shown to be the minimum costs incurred or the maximum net present value, which can make an important contribution to future start-ups.

The results of the research – as a result of the research, the effective location of the territory in a sense plays a positive role in the development of both society and the country.

Originality and scientific novelty of the research – the research puts forward proposals and recommendations on the location of industrial enterprises, as well as dependence on oil exports, food security.

Key words: *raw resources, cost, material capacity, energy capacity, capital investments; profitability (profitability).*